

Otački vidici odnosa »vjere i razuma«

Anto MIŠIĆ

Sažetak

Poniklo u židovskoj religioznoj tradiciji, kršćanstvo se vrlo brzo susrelo s grčkom filozofijom i poganskim ambijentom. Susret kršćanstva i filozofije, vjere i razuma, bio je neizbježan što su dobro shvatili i ranokršćanski pisci koji su iskoristili dobre plodove do kojih je filozofirajući došao ljudski razum. Većina ranokršćanskih pisaca ima pozitivan odnos prema filozofiji i nastoji uskladiti bogatstvo Objave (vjeru) i plodove filozofije (razum). Kao važnije predstavnike enciklika Fides et ratio ističe Justina, Ireneja, Klementa Aleksandrijskog, Augustina i druge koji će ostati i u budućnosti dobar primjer skladnog povezivanja vjere i razuma, teologije i filozofije.

Uvod

U prvim desetljećima nastanka i širenja kršćanstva, kršćani su bili uglavnom obraćeni Židovi, čvrsto povezano uz biblijsku tradiciju i Palestinu, najizvorniju židovsku sredinu, što je imalo snažan religiozni i kulturni utjecaj. Ulaskom u poganski svijet, politički i kulturno ujedinjen – rimskim carstvom i helenizmom – kršćanstvo još neko vrijeme zadržava uglavnom židovska obilježja. Najraniji kršćanski pisci, takozvani apostolci oci, u svojim se spisima uglavnom bave vjerskim i pastoralnim pitanjima, dok je zanimanje za filozofiju nezatno. Bitna se promjena zbila stotinjak godina poslije, sredinom drugog stoljeća, kada kršćanstvu masovnije pristupaju obraćeni pogani, među njima i mnogi intelektualci (Justin, Aristid, Tacijan, Tertulijan...) koji su naobrazbu i kulturu stekli u antičkim školama retorike i filozofije. U antičkoj Grčkoj filozofija bijaše svojevrsna »vjera učenih« koja je postavljala pitanja i pokušavala dati odgovor na čovjekovu težnju za istinom i smislom.

Susret kršćanstva i filozofije

Neizbježni susret kršćanstva i grčke filozofije dovodi istodobno do prožimanja i suprotstavljanja jer i kršćanstvo i filozofija nastupaju kao isključivi posjednici mudrosti, koji su samostalno kadri odgovoriti na pitanja o naravi i smislu čovjeka i svijeta. Svojevrsnu pomirbu donosi uvjerenje mnogih ranokršćanskih pisaca da između spoznaje razumom i spoznaje vjerom postoji sklad i jedinstvo. Oci stoga otpočinju dijalog s antičkom filozofijom, otkriva-

jući u njoj put za spoznaju istine i vrijednu pomoć za produbljivanje i razumijevanje vjere, u obrani i propovijedanju Evanđelja. Ubrzo se, međutim, pokazuju i bitne razlike u stavovima pojedinih kršćanskih pisaca prema filozofiji i antičkoj kulturi, koji se kreću od Justinova pozitivnog prihvaćanja, do Tacijanovog odbijanja i omalovažavanja. Za Justina filozofija je dar koji nas može približiti Bogu,¹ a kršćanstvo (vjera) i filozofija (razum) su dva načina objave istine koju je božanski *Logos* posijao u ljudsku dušu, dok je utjelovljenje potpuna i konačna objava utjelovljenog *Logosa*. U kršćanstvu prije Nicejskoga koncila prisutna je svijest o suglasju između filozofije i evanđeoskog propovijedanja što je lijepo izrazio Minuncije Feliks, na pragu 3. stoljeća kada je kazao: »Kršćani su današnji filozofi, a filozofi su bili kršćani drugih vremena.«² Tacijan pak potpuno odbacuje filozofiju i cjelokupnu antičku kulturu, što će nešto poslije Tertulijan izreći svojom glasovitom rečenicom: »Što ima Atena s Jeruzalemom i Akademija s Crkvom?«³ Poslije će se kršćanska tradicija prikloniti više Justinovim stavovima, što izričito pokazuje i enciklika *Fides et ratio* (FR), koja je svojevrsni hvalospjev ljudskom razumu i nastojanju da se pronade istina koja je prvotni i ujedinjujući objekt cijele enciklike. »Ova 'istina', koju nam je Bog objavio u Isusu Kristu ne protuslovi istinama do kojih se dolazi putem filozofiranja. Oba poretka spoznaje vode istini u njezinoj punini. Jedinstvo istine je već osnovni postulat ljudskoga razuma, koji je izražen u načelu protuslovlja. Objava nudi sigurnost za ovo jedinstvo, ukoliko pokazuje da je Bog Stvoritelj ujedno i Bog povijesti spasenja« (FR 34).

Odnos vjere i razuma

Poremećaj skladnog odnosa vjere i razuma posljedica je suvremenog razdvajanja i indiferencije između vjere i razuma, između teologije i filozofije, dovodeći do obostranog osiromašenja (usp. FR 48). »Moglo bi se kazati da čovjek može svjetlom svoga razuma spoznati put, međutim njime može ići do kraja hitro i bez zapreka samo onda ako svoju potrebu stavi iskrena srca u obzor vjere. Razum i vjera se stoga uzajamno ne mogu odvojiti, a da čovjeku ne postane nemoguće na odgovarajući način spoznati samoga sebe, svijet i Boga« (FR 16). Kršćanska je teologija od početka bila čvrsto povezana s filozofijom, čineći jedinstvenu mudrost, čemu su Crkveni Oci i pisci dali važan prinos. Oni su filozofiju uzimali kao važnu pomoć u produbljivanju razumijevanja vjere i istine evanđelja. Tu intimnu povezanost između teološke mudrosti i filozofskog znanja ističe papa kao »izvorno blago kršćanske tradicije« (FR 105). Oci se nisu bojali priznati zajedničke sastavnice s filozofijom kao ni razlike koje se pokazuju u odnosu na Objavu: »Crkveni Oci Istoka i Zapada su, dakle, u različitim oblicima prihvatili povezanost s filozofskim školama. To ne znači, da su

1 Usp. *Dial.*, 2,1.

2 Usp. *Oct.*, 20,1.

3 Usp. *Praes.*, 7.

oni sadržaj naviještanja poistovjetili sa sustavima s kojima su došli u dodir« (FR 40). Stoga ne treba čuditi da papa koji ovom enciklikom želi obnoviti tu čvrstu povezanost vjere i razuma, teologije i filozofije, veliku pozornost posvećuje upravo Crkvenim Ocima i ranokršćanskim piscima, opisujući, za jednu encikliku, neobično opširno tijekom susreta ranog kršćanstva i različitih filozofskih struja onog vremena.⁴

Nepomirljivost vjere i razuma, odnosno nesposobnost ljudskog uma da dokáže istinitost vjerskog naviještanja, prisutna je u antičkih filozofa i u mnogim filozofskim sustavima do danas, enciklika ne prihvaća temeljeći svoje stavove u otačkoj tradiciji. Polazeći od toga da je čovjek »tragatelj istine« i da ta naravna težnja ne može biti uzaludna, enciklika navodi osobito Crkvene oce kao zastupnike mišljenja da su svi ljudi okrenuti prema istini i da svi, bez razlike, imaju pravo pristupa istini, kao vlastitom dobru koje omogućuje susret s Bogom. Težnja za istinom sukladna je ljudskoj naravi, stoga bi svi morali moći pronaći svoj put kako do istine dospjeti. »Putovi za dosizanje istine raznoliki su: ipak, budući da je kršćanska istina u posjedu spasonosne vrijednosti, svaki od tih putova utrt je jedino ako vodi posljednjem cilju, odnosno objavi Isusa Krista« (FR 38). Traganje i postavljanje pitanja već pretpostavlja neki odgovor. Čovjek ne bi ni počeo istraživati ono o čemu ništa ne zna ili što smatra nedostiživim. U svakom istraživanju, filozofskom i znanstvenom, postoji početna vjera da se može doći do nekog sigurnog znanja. To se načelo može primijeniti i na traženje istine o posljednjim pitanjima i pitanjima koja postavlja sadržaj vjere. Promišljajući vjerske istine, Oci nisu samo »pretvarali sadržaj vjere u filozofske kategorije«, nego su pokazali da se oslobođeni razum može otvoriti transcenciji, »uzdići se na najvišu razinu refleksije i tako stvoriti solidnu osnovu za promatranje bitka, transcencije i Apsoluta. I upravo u tome leži novost koju su donijeli crkveni oci, – ističe papa – Oni su u potpunosti priznali razum otvoren za Apsolut i usadili su mu kraljevstvo koje proizlazi iz Objave (...) Razum je time, što je uzašao iznad cilja kojem su težile snage njegove naravi, dospio, u osobi Riječi koja je postala tijelom, do najvećeg dobra i do najveće istine« (FR 41).

Mišljenja Otaca

Želim ukratko naznačiti stavove o odnosu vjere i razuma, nekih Crkvenih Otaca i ranokršćanskih pisaca, koji se u enciklici poimence spominju.

Justin – za njega je kršćanstvo »jedina sigurna i korisna filozofija«,⁵ odnosno filozofska istina koje se u Kristu posvema objavila i pokazala. Justin je prvi kršćanski pisac koji, koristeći se Aristotelovim kategorijama i filozofskim

4 U enciklici se spominju: Crkveni Oci (8 puta); Augustin (7); Irenej (1); Tertulijan (2); Justin (1); Klement Aleksandrijski (1); Origen (1); Dionizije Areopagita (1); Grgur Nazijanski (1); Ambrozije (1).

5 Usp. *Dial.*, 8,1.

nazivljem, nastoji pomiriti vjeru i razum, koji je, uz dužni oprez, nastojao izraziti pozitivnost susreta s filozofskim mišljenjem. Teologiju Logosa, proroštva i uskrsnuće, smatra temeljem vjere. Objava je povijesna istina koja može poslužiti kao dokaz vjere i za pogane⁶ a spoznaja je »milost razumijevanja« značenja Objave⁷ i spoznaje Boga i Krista.⁸ Temeljna filozofsko–teološka tema je Krist, božanski Λόγος (*Riječ, Razum*), koji proizlazi od Oca i po kome je stvoren i uređen svijet. Logos se utjelovio u Isusu da bi po njemu ljudi mogli spoznati istinu. S druge pak strane čovjekov razum (λόγος) sudjeluje na božanskom–u. »Bog je stvorio ljudski rod obdaren razumom i sposobnim da izabere istinu i djeluje dobro.«⁹ Svi ljudi, prije i poslije Krista, koji su primili klice Logosa (σπέρματικός Λόγος),¹⁰ mogu kročiti putem istine i dobra, jer su prosvijetljeni zrakom Logosa koja je u njima, pomoću nje mogu dostići istinsku spoznaju. Taj je stoičko–platonički nauk i nazivlje Justin iskoristio da pokaže kako se i u poganskih filozofa nalaze »klice Logosa«, razlika je u tome što kršćani imaju »puninu Logosa« u Isusu Kristu.

Irenej – s njime otpočinje duga otačka rasprava o prvenstvu vjere ili razuma, on je naime prvi kršćanski pisac koji Izaijin tekst: »ako ne vjerujete, nećete razumjeti« (7,9 LXX), promatra u smislu odnosa vjere i spoznaje. Jedinstvu vjere on suprotstavlja različitost filozofskih mišljenja, a gnostičkom determinizmu intelektualnu slobodu pristanka uz vjeru.¹¹

Klement Aleksandrijski – poput Justina, u kršćanstvu vidi jedinu »istinsku filozofiju«,¹² a pogansku, osobito grčku filozofiju, vrijednom i značajnom izvanžidovskom pripravom, put prema Kristu i Evanđelju: »filozofija je nositeljica čežnje za ovom mudrošću; to je težnja duše kako za sposobnošću ispravnoga mišljenja tako i za čistoćom života; ona je prema mudrosti prijateljska i puna ljubavi te čini sve da barem dijelom i sama njom postane. Filozofi su kod nas oni, koji čežnu za mudrošću koja je stvorila sve stvari i sve podučava, to znači za spoznajom Sina Božjega.«¹³ Sin Božji, Logos, je onaj koji poučava (Pedagog), stoga vjera nije drugo nego slušanje Logosa.¹⁴ Klementovo shvaćanje odnosa vjera i razuma biblijski je usmjereno¹⁵ (na osnovi teksta Iz 7,9 LXX: »ako ne vjerujete, nećete razumjeti«), njime on brani vjeru kao slobodno prihvaćeno predznanje (πρόληψις) o onome čemu se nadamo ili intelektualni pristanak uz još nepokazanu stvarnost, upravo kao što u postupku

6 Usp. *I Apol.*, 30–50; *Dial.*, 28, 32.

7 Usp. *Dial.*, 58, 1; 92, 1.

8 Usp. *Dial.*, 14,1; 28.

9 Usp. *I Apol.* 28, 3.

10 Usp. *I Apol.*, 46, 2–3.

11 Usp. *Adv. haer.* IV, 37, 5.

12 Usp. *Strom.*, I, 18, 19; SC 30, 115).

13 Usp. *Strom.*, VI, 7, 55, 1–2.

14 Usp. *Propr.*, 84, 3; SC 2, 151).

15 Usp. *Strom.*, I, 1, 8, 2: Sch 30, 49; II, 28, 2; Sch 38, 38.

dokazivanja postoji prethodni pristanak uz još nepoznatu stvarnost. Na to se nadovezuje studij vjere dok ona ne postane znanja (ἐπιστήμη).¹⁶ Klement smatra da se: »ne može ništa naučiti bez vjere jer se ništa ne može naučiti bez nekog intelektualnog predznanja (ὄνευ προλήψεως). Kako reče prorok (Iz 7,9, LXX): 'Ako ne vjerujete, nećete razumjeti'.«¹⁷ Vjera je samo neka početna spoznaja za razliku od gnoze (koju Klement shvaća kao »vjeru koja misli«) i sigurnog i čvrstog dokaza onoga što se vjerom prihvatilo, to zajedno vodi do neprolaznog intelektualnog znanja.¹⁸ Na osnovi rečenoga može se zamijetiti da Klement kombinira Aristotelov pojam πίστις (vjera, osvjedočenje, vjerojatnost) sa stoičkim συγκρατάθεσις (pristanak) i epikurejskim πρόληψις (predznanje). Gnostičkim pak stavovima o izravnoj spoznaji Boga (γνωσις) ili iz same Božje naravi (φύσει) Klement odgovara da: »niti ima gnoze bez vjere, niti ima vjere bez gnoze«,¹⁹ »Vjera je razumni pristanak duše koja slobodno djeluje, a ne neodređena ljepota koja bi se neposredno pokazala stvorenju.«²⁰

Crkveni Oci, osobito Istoka, nastoje dati odgovor što je prije: vjera ili razum? Sažet odgovor daje Bazilije: »Imajući sve u vidu mi kažemo da u spoznaji vjera prethodi; no u našem naučavanju, ako bi netko kazao da spoznaja počinje prije vjere, mi se slažemo – ako se podrazumijeva vjera sukladna ljudskom shvaćanju. U znanju, mi prvo moramo vjerovati da se slovo alfa zove upravo tako a potom, nakon što smo naučili slova i njihov izgovor, dostići također i podrobnju spoznaju značenja. No s obzirom na našu vjeru u Boga, ideja da Bog postoji dolazi prva, a to zaključujemo iz njegovih djela (...) Vjera slijedi tu spoznaju.«²¹ Vjera prethodi svakom govoru o Bogu. Kao što svakoj spoznaji prethodi neki oblik vjere, također i kršćanska vjera mora prethoditi spoznaji, ne kao općoj i temeljnoj, nego kao dokazanoj (ἀπόδειξις). Prema nauku Otaca prvo je naravna spoznaja Boga na temelju stvaranja, potom slijedi dar vjere, napokon znanstvena spoznaja sadržaja vjere. Sažetak toga stava nalazimo u Teodoreta: »Neka nitko ne govori protiv vjere. Aristotel naziva vjeru kriterijem znanja. Epikur kaže da je vjera anticipacija uma (πρόληψις), i da ta anticipacija prvo postaje znanje (γνωσις) a potom razumijevanje (κατάληψις). Što više, kako je mi definiramo, vjera je slobodni pristanak (συγκρατάθεσις) uma ili promatranja (kontemplacije θεωρία) tajnih stvari i usredotočenje na ono što stvarno jest i shvaćanje nevidljivih stvari (...) Vjera treba spoznaju, tako kao što spoznaja treba vjeru. No vjera prethodi spoznaji, i spoznaja slijedi vjeru.«²² Ukratko kazano, na početku postoji početna spoznaja Boga i čina Objave, pot-

16 Usp. *Strom.* II, 2, 8–9; SCh 38, 38–39.

17 Usp. *Strom.* II, 4, 17; SCh 38, 45.

18 Usp. *Strom.*, VII, 10, 57, 3.

19 Usp. *Strom.* V, 1,3.

20 Usp. *Strom.* V, 12, 82.

21 Usp. *Ep. ad Amphiloichium*, 235.

22 Usp. *Graecorum affect. curatio I*, PG 83, 813.

vrđena čudesima; potom vjera potaknuta milošću prihvaća istinu bez pitanja; napokon dolazi dijalektičko istraživanje dubina objavljene istine ili teologija. Uporaba gnozeoloških naziva (κατάθεσις–θεωρία–κατάληψις), uzetih iz grčke filozofije, jasno pokazuju intelektualni značaj vjere.

Augustin – njegova velika pisana ostavština pokazuje da on bijaše istinski filozof u suvremenom značenju te riječi. Mnogi njegovi spisi sadrže tipično augustinovsku filozofsku misao, koja nije samo hladno umovanje nego zahvaća čitava čovjeka koji živi, ljubi i misli, tražeći uporno istinu u kojoj nalazi uporište i temelj blaženstvu. Augustin doživljava filozofiju, u njezinom izvornom značenju »ljubav prema mudrosti«, koja pomaže rješavanju osnovnih životnih pitanja i čovjekova usmjerenja prema njegovu konačnom cilju koji je u pronalaženju istine i posjedovanju blaženstva. Postizanje cilja pretpostavlja ozbiljan osobni studij, napor, ljubav i poniznost u traženju istine: »Nam ipsum verum non videbis, nisi in philosophiam totus intraveris.«²³ Augustin bijaše *anima naturaliter philosophica* što očituju mnogi njegovi spisi.

Želimo li ukratko odrediti metodu Augustinova filozofiranja, onda bismo je mogli sažeti u dva pojma: *razum* i *vjera*, koje on vješto kombinira bez obzira raspravlja li o teološkim ili filozofskim pitanjima. U filozofiji on ipak nije nikada hladni racionalist, niti fideist koji bi radi vjerskih uvjerenja potpuno isključio umske razloge. Do tog metodološkog postupka Augustin nije došao ni jednostavno ni brzo. »Lutanje« između ta dva stožera svoga filozofiranja on je počeo kao mladić koji, pristupivši manihejskoj sekti, prihvaća vjeru za osnovni kriterij istine zanemarujući i odbacujući važnost razuma. Razočaravši se nad maniheizmom, upada u drugu skrajnost, te nastojeći sve racionalno protumačiti, završava u materijalizmu i skepticizmu. Obraćanjem i prihvaćanjem kršćanstva on shvaća da se vjera i razum ne isključuju, nego da se međusobno pomažu u procesu traženja istine. Autoritet vjere i racionalno dokazivanje, samo su dva puta koji imaju isti cilj – istinu. Određeno vremensko prvenstvo Augustin daje autoritetu vjere, dok po važnosti razum ne zaostaje.²⁴ Sažeto bismo mogli kazati da se Augustinovo filozofiranje nalazi između *fideizma* i *racionalizma*. U djelu *Contra academicos* piše: »Svi znaju da našu spoznaju potiče dvostruka težina – autoritet i razum. (...) Takvo je trenutno raspoloženje koje želim produbiti u traženju istine, ne samo uz pomoć vjere nego i razumom.«²⁵

Izraz *crede ut intelligas* Augustin je izveo iz Izajine izreke 7,9 (LXX): »Bît je spoznaje gledanje Boga a vjera nas hrani kao djecu (...) No ako ne hodimo u vjeri, nećemo moći doći do gledanja, koje ne nestaje nego se nastavlja po našem umu nakon što jednom bude očišćen po ujedinjenju s Istinom.«²⁶ Put je

23 *C. acad.* II, 3, 8; usp. i *De mor. Eccl. cath.* I, 17, 31.

24 Usp. *C. acad.* III, 20; *De Ord.* II, 9.

25 *C. acad.* III, 20, 13.

26 Usp. *De doc. chr.* II, 12.

spoznaje autoritet i razum: Krist je vrhovni autoritet.²⁷ »Autoritet traži vjeru i pripravlja čovjeka na razum. Razum pak vodi razumijevanju i spoznaji. Razum naznačuje 'kome treba vjerovati'.«²⁸ Izrekom *crede ut intelligas* Augustin je želio kazati da je teško razumijevati bez dara vjere, koja je korisna²⁹ za svako- ga pa i za filozofa, jer ona »ozdravlja« duh i usmjeruje ga prema istini. »Mogao sam ozdraviti vjerom, da se izoštren pogled duha na neki način us- mjeri prema tvojoj istini koja uvijek ostaje i ništa joj ne nedostaje (...) tako je bilo i sa zdravljem moje duše. Ona je mogla ozdraviti samo vjerom, pa da ne bi povjerovala lažima, odbijala je liječenje, opirući se tvojim rukama, Bože, koji si priredio lijekove vjere i rasuo ih nad bolesti svijeta davši im veliku snagu.«³⁰

S druge pak strane, Augustin smatra da se ne može vjerovati nerazumno, isključivši svaku pomoć i korisnost razuma. Razum pokazuje kome i zašto vjerovati,³¹ on pomaže razumijevanju sadržaja vjere.³² U tom duhu treba raz- umjeti i drugu Augustinovu glasovitu izreku *intellige ut credas*.

Augustin tumači *intellectus fidei*³³ povezujući Iz 7,9, LXX s Mt 23,8–10 (Ne dopustite da vas nazivaju *rabbi*, jer imate samo jednog Učitelja, a svi ste braća!). Vjera ima ulogu izvanjskog poziva na taj način da pojedinac biva od Krista iznutra usmjeren i prosvijetljen »unutarnjom Istinom«. Prema Augustinu prvo postoji sigurna spoznaja Objave,³⁴ potom pristanak vjere pod utjecajem milosti,³⁵ napokon refleksija o onome u što se povjerovalo, što dovodi do dub- ljeg razumijevanja.³⁶

Ukratko se može kazati da Augustinova metoda razmišljanja, u svojoj us- mjerivosti prema mudrosti, nije samo racionalna spoznaja nego i ljubav i uži- vanje u posjedovanju istine kao vrhovnog ljudskog dobra. Njegova se metoda temelji na uvjerenju o korisnosti vjere i pozivanju na razumsku očitost uvijek kada je to moguće.

Evo kako je Augustin izrekao svoj odnos vjere i razuma: »Nitko, a da barem nešto ne razumije, ne može vjerovati u Boga: no također je istina da bi se razumjela Objava u svoj svojoj širini, trebali bi biti sveti istom vjerom s kojom se je počelo vjerovati. Postoje naime stvari koje, ako se ne razumiju, u njih se ne vje- ruje; kao što postoje druge koje ako se ne vjeruju, ne može ih se razumjeti. Vjera proizlazi od slušanja, a slušanje sa svoje strane dolazi od Kristova naviještanja

27 Usp. *C. acad.* III, 20, 43.

28 Usp. *De v. relig.* 24, 45.

29 Odmah nakon svoga svećeničkoga ređenja Augustin je napisao djelo *De utilitate cre- denti* u kojem potanko raspravlja o odnosu razuma i vjere.

30 Usp. *Confess.* 6, 4, 6.

31 Usp. *De v. rel.* 24,45.

32 Usp. *Ep.* 120,3,13.

33 Usp. *De mag.*

34 Usp. *De Civ. Dei* XXII, 5.

35 Usp. *De praed. sanct.* II, 5; *De spir. et litt.* 21, 54,

36 Usp. *Ep.* 120, 1, 3–4.

(Rim 10,17). Kako netko može vjerovati onome koji mu naviješta vjeru, ne uzimajući ostalo, ako ne razumije propovjednikov jezik? Obratno, ako ne bi postojala istina koju možemo razumjeti ako prije nismo vjerovali, Prorok ne bi kazao: 'Ako ne vjerujete, nećete razumjeti' (Iz 7,9 LXX). Zaključak je da naš um napreduje prodirući sve bolje u povjerovanu istinu: slično vjera napreduje uspijevajući vjerovati u ono što razumijeva; um potom napreduje u samom činu razumijevanja, i to ukoliko sve više prodire u stvari koje vjera predlaže.«³⁷

Zaključak

Počev od apologetskih pisaca drugog stoljeća postoji duboko uvjerenje Crkvenih Otaca, sukladno biblijskom stavu, da između spoznaje razumom i spoznaje vjerom postoji duboko, nerazdvojivo jedinstvo. Do toga je zaključka došao i Augustin, najspominjaniji Crkveni Otac u enciklici, koji je svoju mladenačku dilemu »ili vjera ili razum«, nakon dugog promišljanja pretvorio u rješenje »i vjera i razum«. Papa je istaknuo da Crkveni Oci ostaju trajan primjer svima koji nastoje svoju vjeru i razumski opravdati i izgraditi intimni odnos između teološke i filozofske mudrosti. »Teologija je uvijek trebala prinost filozofije. Ona ga i nadalje treba. Budući da je teološki rad djelo kritičkoga razuma u svjetlu vjere, pretpostavka i zahtjev cijelog njezinog istraživanja je pojmovno i argumentativno razmatranje i izgrađen razum. Stoga teologija treba filozofiju kao sugovornicu, kako bi utvrdila općevaljanu istinu svojih iskaza. Nije slučajno što su Crkveni Oci i srednjovjekovni teolozi prihvatili nekršćenske filozofije u funkciji tumačenja.« (FR 77).

PERSPECTIVES OF THE CHURCH FATHERS TOWARDS FAITH AND REASON

Anto MIŠIĆ

Summary

Emerging from the Jewish religious tradition, Christianity very quickly met up with Greek philosophy and a paganistic surrounding. The meeting of Christianity and philosophy, faith and reason was unavoidable as was well understood by early Christian writers who used the positive advancements which had been reached thus far by human reason using philosophy. The majority of early Christian writers has a positive stance towards philosophy and endeavours to co-ordinate the richness of Revelation (faith) and the fruits of philosophy (reason). As important representatives in these labours, the encyclical Fides et ratio emphasises Justin Martyr, Irenaeus, Clement of Alexandria, Augustine and others who will remain also in the future as good examples of a co-ordinated connection between faith and reason, theology and philosophy.

37 Usp. En. in. Ps. 118 s 18, 3.